

Beteckning _____

**Akademien för utbildning och ekonomi.
Avdelningen för kultur- religions- och utbildningsvetenskap.**

”Nu gör vi en lek!
eller jag menar en övning...”
-en kvalitativ studie av dramapedagogers tankar om lek

*Frida Möller & Helena Nord
Juni 2010*

C-uppsats/15hp
Dramapedagogik

**Dramapedagogik C
Handledare: Marie Bendroth Karlsson
Examinator: Maria Andrén**

Möller, F & Nord, H (2010). *”Nu gör vi en lek! Eller jag menar övning...” – en kvalitativ studie av dramapedagogers tankar om lek*. C-uppsats i dramapedagogik, Akademin för utbildning och ekonomi, högskolan i Gävle.

ABSTRACT

Syftet med uppsatsen är att undersöka och beskriva hur några dramapedagoger förhåller sig till aktiviteten och begreppet lek. Frågeställningen är:

Hur används begreppet lek av dramapedagoger?

Vad betyder begreppet och aktiviteten lek för dramapedagogerna och hur definierar och använder de ordet lek?

Uppsatsen är en kvalitativ studie där sex dramapedagoger först blivit observerade och sedan intervjuade. Studien bygger på två observationstekniker; språklig observation och detaljobservaion. Informanterna är sex utbildade dramapedagoger från Västsverige, varav fyra är kvinnor och två män. Varje pedagog har deltagit i en individuell, formell, intervju som varade i allt från tjugo till fyrtiofem minuter.

Uppsatsens ansats är inspirerad av hermeneutik, vilket innebär att tolka och förstå i olika mänskliga sammanhang.

Resultatet av observationerna och intervjuerna har kategoriserats och därefter tolkats var för sig.

Studien visar att dramapedagogerna använder sig av ordet lek i undervisningssammanhang men är inte alltid medvetna om det. Studien visar också att dramapedagogerna ansåg att lek som metod är viktig och har en livsviktig innebörd.

Nyckelord: Dramapedagogik, lek, intervju, observaion

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	3
Begreppet lek.....	3
2. BAKGRUND	4
2.1 Dramapedagogik	4
3. KUNSKAPSBAKGRUND	6
3.1 Databaser.....	6
3.2 Teorier om lekens betydelse.....	6
4. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING.....	10
5. ANSATS	10
5.1 Kvalitativ studie och hermeneutik.....	10
6. METOD.....	11
7. URVAL	12
Etiska överväganden	12
8. RESULTAT	13
8.1 Resultat av observation	13
8.2 Sammanfattande tolkning av observationerna	14
8.3 Intervju	15
8.4 Lekbegreppet.....	15
8.5 Tolkning Lekbegreppet	16
8.6 Lek i undervisningen.....	16
8.7 Tolkning Lek i undervisningen	18
8.8 Användning av ordet lek	19
8.9 Tolkning Användning av ordet lek.....	19
8.10 Dramapedagogens medvetenhet och tankar kring om lek kan vara negativt.	20
8.11 Tolkning Dramapedagogens medvetenhet och tankar kring om lek kan vara negativt.	21
8.12 Dramapedagogutbildningens betydelse för synen på lek.	22
8.13 Tolkning Dramapedagogutbildningens betydelse för synen på lek.	23
8.14 Rädsla för lek.	23
8.15 Tolkning Rädsla för lek.....	24
9. SAMMANFATTANDE TOLKNING	25
10. METODDISKUSSION.....	28
11. DISKUSSION & REFLEKTION	28
13. REFERENSLISTA.....	31

1. INLEDNING

Ordet lek hör vi kanske oftast i barns närvaro. Vad tänker vi när vi hör ordet lek och vad får vi för känsla? Alla har vi lekt någon gång och kanske har vi minnen från situationer när leken betytt någonting speciellt för oss. Med denna studie vill vi undersöka hur lek som begrepp och aktivitet uppfattas av dramapedagoger.

Som verksamma dramapedagoger har vi båda erfarenhet av att man väljer sina ord i situationer då man leder drama. Detta kan bero på många olika faktorer. Vi har upptäckt att lek som begrepp och aktivitet är laddat bland framförallt många ungdomar och vuxna som deltar i dramapedagogisk verksamhet, och även bland verksamma dramapedagoger finns det ett visst avståndstagande och en tveksamhet till vad gäller att leka och att använda ordet lek. En av de egna erfarenheterna av detta var när en dramapedagog valde att inte delta i rollek med sina egna barn på grund av personen i fråga tyckte att ”leka, det får barn göra själva”. En annan dramasisituation som också spelar stor roll till att vår uppsats idé föddes var när en av oss ledde en grupp ungdomar i fjortonårsåldern. Vid andra lektionstillfället fick eleverna sitta i smågrupper och skriva ner förväntningar och farhågor av dramalektionerna. Det framgick då att en av grupperna inte ville leka utan bara spela teater. Gruppen antydde att lek var barnsligt. Vi har också träffat på många gymnasieelever som uttryckt att de verkligen inte tycker om att leka. Frågan är vad ordet lek ges för betydelse och hur det används. Vi anser likt Peter Slade (Hägglund, 1989) att leken som aktivitet är grundläggande i barns utveckling i allmänhet och betydelsefull för dramaverksamhet i synnerhet. Vi tänker att när man som dramapedagog arbetar mycket med lek, så kan vi dramapedagoger inte gå oberörda av människors, *och våra egna*, olika känslor och tankar kring lek som begrepp och aktivitet. Därför känns det viktigt för oss att belysa dramapedagogers tankar om lekens betydelse och dramapedagogers användning av benämningen och aktiviteten lek.

Begreppet lek

Begreppet lek är omtvistat. Det finns flera olika definitioner av lek utifrån olika teoretiska perspektiv. Vi redovisar inte för alla dessa perspektiv då vi anser att det inte nödvändigt för vår studie utan redovisar för den som Nationalencyklopedin ger, och i bakgrunden för några av de lekteorier som presenterats i pedagogiska och dramapedagogiska sammanhang.

Nationalencyklopedins definition av lek är denna:

Verksamhet som sker ”som om”, låtsasverksamhet. Lek förekommer både bland människor (särskilt barn) och högre stående djur. Det lekfulla beteendet måste tolkas utifrån lekens mening. Lek har alltid ett inslag av föreställande. De inre föreställningarna råder över de yttre förutsättningarna: stolen behandlas som en häst. Man brukar skilja mellan sensomotorisk lek, rollek (låtsaslek), konstruktionslek

och regellek. Ofta förekommer dessa former samtidigt i en och samma lek. I rolleken eller fantasileken följer man innehållets regler och logik: leker man mamma så ska man uppträda som en mamma. Konstruktion och skapande ingår ofta i rolleken. I regelleken finns ofta ett inslag av roller, tex tjuv och polis. Leken utmärks av hängivelse, självförlömmelse och harmoni mellan de lekande. Så snart harmonin bryts, så bryts leken för diskussion och uppgörelser de lekande emellan. I äldre svenskt språkbruk innefattar ordet lek även de vuxnas sällskapliga nöjen. Vissa äldre folkliga lekar har innehållit omfattande dramatiska element, särskilt sånglekarna. (Nationalencyklopedin) .

2. BAKGRUND

Här ges en bild av vad dramapedagogik är så att du som läsare skall kunna se hur lek som begrepp och aktivitet innefattas i dramapedagogiken.

2.1 Dramapedagogik

Dramaaktiviteter kan påminna om barns lek. I leken utforskar barn sin värld och provar olika roller och förhållningssätt, vilket man gör på många sätt även under ett dramapass. Mia Marie F. Sternudd (2000) säger i sin avhandling att dramapedagogik formerades i början av 1900-talet i mötet mellan barnteater, skönlitteratur och reformpedagogikens demokratisyn. Idag finns dramapedagogik som en komplex verksamhet inom samhällets olika sektorer.

Kent Hägglund och Kirsten Fredin (2001) skriver att drama kommer av det gammalgrekiska ordet *dra'o* som betyder "att handla" och förekommer idag inom tre områden:

Teater: Drama är ett annat ord för pjäs, och de som skriver pjäser kallas för dramatiker.

Vardagsliv: Om man som person är dramatisk, så är man överdriven i sina känslor och gester. En våldsamt händelse kan också kallas för ett drama.

Pedagogik: Drama är ett ämne i skolan och också en verksamhet inom fritidsverksamhet och förskola.

Drama används även som en metod inom terapi. Leken är en viktig del inom pedagogiken.

Enligt Hägglund och Fredin (2001) är det ledarens ansvar att förstå lekens viktiga betydelse och se till att utveckla leklusten genom pedagogiskt drama. I deras bok *Dramabok* refererar de till många improvisationsövningar och lekar som kan användas till olika syften som t.ex. uppvärmningslekar, lära känna varandra –lekar och samarbetslekar.

Sternudd (2000) menar att tillsammans skapar människor fiktiva situationer av verkligheten då de genom dramapedagogiken använder fantasi och konstnärliga symboler. Drama kan användas i många olika sammanhang och dramapedagogen har ofta olika syften och mål med de lekar som används vid olika tillfällen. De lekar som används i den dramapedagogiska verksamheten kallas ofta för dramaövningar. Sternudds definition av dramapedagogik är indelad i fyra olika perspektiv som redovisas nedan. Vilket eller vilka perspektiv man som

dramapedagog arbetar utifrån kan variera beroende på vilken sektor i samhället man jobbar inom.

Konstpedagogiskt perspektiv. Inom det konstpedagogiska perspektivet finns det två mål. Det ena är att individerna i interaktion med andra och med hjälp av agerande utvecklar sin personlighet, sociala samarbetsförmåga och kreativa uttrycksförmåga. Det andra målet är att deltagarna tillsammans skapar en gemensam produkt- en föreställning.

Personlighetsutvecklande perspektiv. Inom det personlighetsutvecklande perspektivet finns två uttalade mål, dels att erövra verktyg för att förstå olika vardagssituationer och dels att utveckla individens medvetenhet om sina egna resurser och vad som sker mellan människor i olika sociala situationer och därmed ges möjlighet att kunna vara delaktiga i ett demokratiskt samhälle.

Kritiskt frigörande perspektiv. Den grundläggande utgångspunkten inom detta perspektiv är att de fiktiva situationer som bearbetas är verklighetstroga och förankrade i deltagarnas egna erfarenheter. Inom forumteater och forumspel skapar deltagarna dramatiseringar utifrån egna erfarenheter, som de agerar i.

Holistiskt lärande perspektiv. "Inom detta perspektiv finns uppfattningen att meningsfull kunskap skapas då individen upplever problematiken på en subjektivt känslomässig nivå samt ges redskap att bearbeta upplevelserna på kognitiv nivå". Det vanligaste sättet att göra detta på är att man som ledare/lärare går in i roll och använder sig av olika tekniker. Oftast utspelas detta i klassrummet. (Sternudd 2000)

Oavsett vilket dramapedagogiskt perspektiv man lägger på verksamheten så används oftast leken som en del i verksamheten.

3. KUNSKAPSBAKGRUND

3.1 Databaser

Vi har sökt i olika databaser för att finna tidigare dramapedagogisk forskning som handlar om lek som begrepp och aktivitet. Dessa databaser redovisas i referenslistan. Den forskning vi fann om lek hade väldigt lite dramapedagogisk vinkling, men är ändå betydelsefull för vår studie. Vi hittade ganska lite tidigare forskning om just betydelsen av ordet ”lek”, men desto mer om känslan för lek som aktivitet hos barn och vuxna och mycket om användandet av lek som aktivitet i olika sammanhang och dess betydelse, i huvudsak för barn.

En reflektion som vi inte tar med i studien, men som vi vill delge dig som läsare, är att genom att söka i databaser på engelska blev vi uppmärksammade på hur ordet ”lek” inte har samma innebörd i det svenska respektive det engelska språket. Söker man på ordet ”play” så har det en oerhört bred betydelse i motsvarighet till svenskans ”lek”. ”Play” betyder bl.a. både lek, leka, spela och föreställning (inom teater). Vi refererar i kunskapsbakgrunden till några engelsktalande personers teorier och tankar om lek och därav denna reflektion.

3.2 Teorier om lekens betydelse

Gunilla Lindqvist (1993) beskriver lek och drama som något som hänger ihop då både lek och drama anses av många vara fiktiva handlingar som har starka beröringspunkter. Hon säger också att teatern som konststart har sin grund i leken.

Inom området lekteorier fann vi bl.a. barnläkaren och psykoanalytikern Donald Woods Winnicott, vars tankar om lek har varit och är betydelsefulla för pedagoger sedan mitten av 1920-talet. Han undersökte och beskrev hur barnet i sin utveckling leker mycket tidigt och hur vi som barn leker och hanterar övergångar i vår utveckling. Han menar att vi som barn skapar oss ”ett tredje rum” (Hägglund 1989, s.27). Det tredje rummet är där vår lek finns, den försiggår inte endast inom oss och inte heller endast i yttervärlden, utan i området däremellan, det sk tredje rummet. Men leken hör inte bara ihop med våra barnår. Winnicott menar att ”vi bär med oss vårt tredje rum genom hela livet. Vi använder oss av vårt lekområde när vi skapar konst, musik, teater mm – eller när vi avnjuter sådant. Samma sak gäller när vi uppfinner och överhuvudtaget när vi är kreativa” (Hägglund 1989 s.28-29). D W Winnicott menar att barn måste lära sig ”lekens kulturellt betingade koder, lära sig känna igen leksignaler och förstå transformationer m m.” (Knuttdotter Olofsson, 2003, s. 52). För att barnet ska kunna lära sig detta krävs enligt Winnicott att barnet möter trygga och lekfulla vuxna i en miljö som

stimulerar lek. Då kan barn skaffa sig ”ett redskap, med vilket de kan ta sig an alla livets krångligheter och kan utvidga sin kunskap och vetande på alla områden” (Knutsdotter Olofsson, 2003, s.52). D W Winnicott sade att i sitt arbete som psykoanalytiker arbetade han med människors lekområde, och om en patient inte kunde leka var han tvungen att hjälpa patienten att finna vägar till leken. Detta betyder enligt honom att ”en terapeut som inte kan leka är olämplig för sitt arbete”. (Hägglund 1989 s.29)

Knutsdotter Olofsson (2003) talar om leken som ett symbolspråk som har mycket gemensamt med talspråket. Både i lek och tal höjer man sig över verkligheten och kan hantera den efter egna idéer. Hon säger att lekspråket och talspråket utvecklas samtidigt och går hand i hand från 1- 1,5 års ålder. (Knutsdotter Olofsson 2003 s.79)

Birgitta Knutsdotter Olofsson talar likt Winnicott om det tredje rummet och tycker att det är förvånansvärt att lek och skapande inte står högre i kurs inom förskola och skola. Hon menar att när man tillägnar sig kunskap i det tredje rummet så går kunskapen in omedvetet och upplevelserna i leken leder till mognad, personlig integration, hälsa och ökar inlärningspotentialen. Upplevelserna gör livet värt att leva (Knutsdotter Olofsson 2003 s. 58).

Alla kulturella yttringar, som vi sett har sina rötter i leken, verkar vara hälsosamma. Det är nyttigt att ha roligt. Forskare börjar tala om psyko-endokrinologi och om psykiskt immunförsvar. (Knutsdotter Olofsson 2003 s.57).

I samband med det Knutsdotter Olofsson skriver kan vi enligt tidigare forskning i USA (Miller & Almon, 2009) se att även för amerikanska barn i de lägre åldrarna har tid för lek mer och mer försvunnit och ersätts av läs- och matteinläring. De understryker betydelsen av att förstå riskerna med lekens försvinnande och ger olika uppmaningar till handlingsåtgärder i frågan.

Restore child-initiated play and experiential learning with the active support of teachers to their rightful place at the heart of kindergarten education. Give teachers of young children first-rate preparation that emphasizes the full development of the child and the importance of play, nurtures children's innate love of learning, and supports teachers' own capacities for creativity, autonomy, and integrity; and use the crisis of play's disappearance from kindergarten to rally organizations and individuals to create a national movement for play in schools and communities. (Miller och Almon, 2009 s.42)

Mark Mabry och Carolee Fucigna (2009) visar också genom sitt forskningsresultat att det är viktigt att barns lek värdesätts och att vuxna måste ge dem plats att leka fritt. Deras forskning bygger på ett lärandeperspektiv ”Children's social play is one of the most important venues for learning in the early childhood classroom” (Mabry och Fucigna, 2009 s.49).

It is paradoxical that many educators and parents still differentiate between a time for learning and a time for play without seeing the vital connection between them. – Leo Buscaglia. (Warner, 2008 s.1)

Ovanstående citat inleder Warners (2008) artikel i vilken hon belyser vikten av barns fria och ostrukturerade lek. Hon hänvisar till en rapport från American Academy of Pediatrics (2006) som säger att sådan lek är ”betydande för att hjälpa barn nå viktig social, emotionell och kognitiv utveckling”. Warner (2008) talar om behovet av fysisk lek i skolan och på fritiden. Hon har genomfört intervjuer med sina elever och i deltagande observationer följt elevernas egna funderingar kring betydelsen av lek. Hon redovisar deras tankar och tal i texten och visar hur de unga efterfrågar rörelse, aktivitet och lek. Warner (2008) ställer frågan hur fantasilek kan uppmuntras och stimuleras även när vi passerat tonåren. Hon drar följande slutsats:

We don't only need to make the time for play, but we also need to be open to it in our classrooms, our homes, our daily lives. Play happens when we allow ourselves to change things, to invent something new, to relax. Play was the start of who we are today, and it allows us the freedom to be anything we can imagine. (Warner, 2008 s.6)

Vygotskij (1995) menar att barnets skapande redan finns i leken där de tolkar och ger det liv, dramatiserar och framhäver det typiska genom förvandling och överdrift. Redan när barnet är litet kan man se dess kreativa processer i lekandet. Barnet gör sådant som det ser att andra gör, leker med dockan och låtsas vara mor till den, rider på en käpp som förvandlats till häst o.s.v. Dessa är exempel på den mest autentiska och äkta kreativitet vilket barnet själv skapar i leken. Det är inte bara det att barnen härmar det de vuxna gör utan det handlar också om bearbetning av upplevda intryck där de skapar en ny verklighet med hjälp av leken. Vygotskij (1995) nämner något som vi finner är mycket intressant angående vuxnas lek.

Ju rikare en människas erfarenheter är, desto mer material förfogar hennes fantasi över. Ett barns fantasi är fattigare än en vuxen människas, eftersom dess erfarenheter är mindre rika. (Vygotskij 1995 s.19)

Vygotskij (1995) menar att de pedagogiska slutsatser man kan dra av detta är att ju mer ett barn har sett, hört och upplevt desto betydelsefullare och produktivare blir dess fantasi. Det är viktigt att ge barnet utrymme att kunna vidga dess erfarenheter och skapa en stadig grund för dess skapande verksamhet.

Enligt Joan Almon (2009) finns det i USA en rädsla för lek och vad som kan hända när barn leker. Hon beskriver hur riktig lek, initierad av lusten hos barnen själva, försvinner och byts ut mot vuxenledd, organiserad lek och tid framför datorskärmen. Detta beskrivs som “the outer

manifestations of something deeper--modern mindset that does not value play and is even afraid of it" (Almon, 2009 s.42). Hon uppmanar oss att inte låsa oss i en rädsla för leksammanhang utan se vikten av att släppa leken fri. Almon hävdar att det är viktigt för oss vuxna att dela lekminnen med varandra för att förstå lek och för lärare och föräldrar att tillsammans lägga grund för en stark lekkultur i barnens miljö.

Betty Jane Wagner (1992) skriver om Dorothy Heathcote, en av de främsta pionjerna inom dramapedagogik med livslång erfarenhet av dramalek tillsammans med barn. Wagner (1992) skriver att en betydelsefull sak för Heathcotes undervisning är risktagandet. Heathcote undervisar som bäst när hon går in i en situation med öppna sinnen och då både hon och barnen rör sig i det okända. Heathcote har en lekfull attityd och tar en aktiv roll i leken genom att använda sig av dramapedagogiska verktyg. Hon använder sig av metoden "lärare i roll" vilket innebär att hon tar en ledande roll i leken med eleverna, vilket visar att hon lägger ett holistiskt perspektiv på sin verksamhet. Wagner (1992) jämför Heathcotes sätt att undervisa med det generella sättet att undervisa i USA. "Alltför ofta undervisar vi amerikaner utifrån en lektionsplan och inser inte som Heathcote att improvisation frigör klassens energi" (Wagner 1992 s.28).

John Dewey (1997) skriver att redan i tidig ålder upphör hos oss människor en tydlig uppdelning i perioder med endast lekaktivitet och perioder med endast arbetsaktivitet. Små barn försöker eftersträva resultat, liksom oss vuxna. Barn är ivriga att delta i vuxnas sysselsättningar och hjälpa till med att t ex diska, städa, sköta djur etc. De vill också gärna tillverka egna saker i lekar. Allteftersom barnet växer och mognar förlorar barnet intresse i de aktiviteter som inte resulterar i påtagliga, synliga resultat. Dessa resultat är nödvändiga för oss människor för att vi ska få en känsla för och mått på vår egen förmåga. Han säger att det är då det blir löjligt att leka. För när man inser att låtsaslek är endast på låtsas kan det kännas för enkelt att göra dessa saker med fantasin som grund. Det krävs att den attityd som barn har, som gör att de allvarsamt kan försjunka i lek, stimuleras av oss vuxna för att den inte ska gå förlorad. Dewey (1997) skriver att när läraren deltar i den direkta undervisningssituationen måste han behärska stoffet han arbetar med till fullo och hans uppmärksamhet måste vara riktad på elevers attityder och deras sätt att visa respons. Dewey menar att det i skolan måste finnas inslag av både lek och arbete för att det ska finnas förutsättningar för effektivt lärande. Men Dewey understryker liksom Byréus (1990) betydelsen av att det inte är tillräckligt att bara introducera lekar och andra praktiska övningar. Allting beror på hur dessa används. Dewey (1997) belyser skillnaden mellan lek och arbete och säger att aktiviteterna gradvis övergår

från lek till arbete då det man gör blir mer komplicerat och då uppmärksamheten riktas åt det specifika resultat som ska uppnås. Han säger att arbete är till sin karaktär konst då arbetet genomsyras av lekfulla attityder.

Lesley Britton (1994) skriver också om lek och arbete och menar att det är fel att beskriva ”lek” som en aktivitet som är helt utan syfte. Han hänvisar till Maria Montessoris tankar om att leken är barnets arbete och att det är genom leken som barnet lär sig.

Katrin Byréus (1990), som är verksam dramapedagog, säger att man inte ska använda lekar bara för lekandets skull. Som dramapedagog gäller det att se varje grups behov och utgå ifrån dem i det man gör. Hon arbetar med forumteater och använder sig av lekar/övningar i samband med forumteaterarbetet. Byréus (1990) menar att man i grupper med tufft klimat, där man känner att det är allmänt vedertaget att ”det är barnsligt att leka” bör hoppa över de inledande uppvärmningslekarna och istället gå direkt på ”livets allvar” (Byréus, 1990 s.28). Många är de forskare och författare som tolkat och forskat om sambandet mellan drama och leken. Leken och dramat har många likheter och drar många gånger åt samma håll. Som många av de ovanstående teorierna visar är dramapedagogiken och leken något som hänger ihop och som kan bidra till fantasi, kreativitet och stimulans.

4. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Syftet med uppsatsen är att bidra till en uppmärksamhet av ordet lek och att undersöka och beskriva hur några dramapedagoger förhåller sig till aktiviteten och begreppet lek.

Vår frågeställning är:

Hur används begreppet lek av dramapedagoger?

Vad betyder begreppet och aktiviteten lek för dramapedagogerna och hur definierar och använder de ordet lek?

5. ANSATS

5.1 Kvalitativ studie och hermeneutik

I vår studie gör vi tolkningar av sex dramapedagogers tankar om och förhållande till lek. Objektet i kvalitativa undersökningar är den livsvärld människor har och därmed den mening människor knyter till sig själva och sin situation (Hartman, 1998). I vår studie tar vi inte systematiskt alla steg som bör tas för att tolka enligt hermeneutikens regler (Hartman, 1998) utan vill påpeka att vår studie inspirerats av hermeneutiken. Som metod innebär

hermeneutiken att man strävar efter förståelse och tolkar utsagor eller texter till ett visst mönster och att man ser vad enskilda delar som man tolkat betyder i relation till helheten (Gustavsson (red.) (2003-3004), s. 77). Vi har utgått ifrån hermeneutisk tolkningsmetod då vi kategoriserat svaren från de olika intervjupersonerna och funnit intressanta mönster och lik- och olikheter i deras svar (Andrén & Rosenqvist, 2006).

6. METOD

Vi har använt oss av två olika metoder för att genomföra vår studie. Vi har först observerat vardera pedagog under en dramalektion som varat i ungefär en timma, därefter intervjuade vi pedagogen med hjälp av fem intervjufrågor och en öppen fråga. Själva intervjun tog olika lång tid för de olika pedagogerna, allt från tjugo minuter till fyrtiofem minuter.

Vi har kombinerat två olika observationstekniker; språklig observation och detaljobserveration som ofta hänger ihop då man studerar talets betydelse. Den språkliga observationen fungerar bra i vår studies syfte då vi studerar hur ordet lek används. Detaljobserveration är en form av observation där man gör ett urval av iakttagelseaspekter, vilket vi har gjort då vi undersökt pedagogens ordval vid introduktionen av aktiviteten (Andrén & Rosenqvist, 2006). Under observationerna förde vi båda anteckningar av vilka ord som nämnades vid introduktionerna till aktiviteterna och vi antecknade hur många gånger ordet lek sades. Ingen ljud/bild upptagning användes vid observationerna. Vi har tillsammans genomfört individuella formella intervjuer, inte i grupp såsom gruppsamtal eller fokussamtal. Intervjumetoden är formell intervju då den består av fasta huvudfrågor och därefter följdfrågor som är mer öppna. Vi tror att det är den bästa intervjumetoden för oss då vi spinner vidare på vad vi sett i vår observation. Vi har utformat frågor som alla pedagoger fått svara på, men vi har valt att ha en öppen fråga i slutet av intervjun för att intervjupersonen ska kunna tillägga något som den tycker är viktigt i sammanhanget.

Vi har observerat och intervjuat dramapedagogerna och jämfört data som framkommit, men vi har undvikit teoretiserande under datainsamlingen, som i analytisk induktion (Hartman, 1998), då vi inte ville påverka informanterna på något sätt.

Intervjufrågorna lyder:

* Vad betyder begreppet lek för dig?

* Kan du ge konkreta exempel på när du använder dig av lek i din undervisning?

- * Har deltagarnas ålder någon betydelse för om du använder ordet lek eller ej?
- * Finns det situationer då lek kan vara negativt?
- * Vilken betydelse har dramapedagogutbildningen för din syn på lek?
- * Öppen fråga

7. URVAL

Intervjupersonerna är sex utbildade dramapedagoger. Pedagogerna är i olika åldrar och de arbetar med olika åldersgrupper. Alla bor i Västsverige och vi har valt att ge dem fingerade namn och kallar dem för Per, Jenny, Tim, Anna, Hanna och Fia då de ska få vara anonyma.

Etiska överväganden

Vi ringde först dramapedagogerna och frågade om de kunde tänka sig att delta i en undersökning för vår uppsats. Vi informerade dramapedagogerna om att vi skulle observera dem i deras verksamhet och därefter intervjua dem. I samband med att intervjun skulle äga rum sa vi att vi skulle ställa sex frågor och att vi skulle spela in intervjun, för att kunna transkribera den och återge den så korrekt som möjligt. Efter intervjun hade vi ett samtal med informanten då han/hon fick veta våra tankar från observationen och våra direkta kopplingar mellan den och de svar som givits i intervjun. Vi informerade också efter intervjun om vår uppsats frågeställning och att vi endast skulle använda valda delar av intervjuerna.

Informanterna erbjöds att få läsa vårt transkriberade material, men ingen av dem önskade det utan får istället möjlighet att ta del av uppsatsen när den färdigställts. Pedagogerna fick information om att de skulle få fingerade namn i texten och förbli anonyma.

8. RESULTAT

Här redogörs först för de observationer vi gjort och våra tolkningar av dessa. Därefter redovisar vi vårt transkriberade material, där vi funnit likheter respektive olikheter i intervjupersonernas svar. Vi redovisar för det vi finner väsentligt att belysa utifrån vår frågeställning:

Hur används begreppet lek av dramapedagoger?

Vad betyder begreppet och aktiviteten lek för dramapedagogerna och hur definierar och använder de ordet lek?

8.1 Resultat av observation

Vi fann under observationerna att pedagogerna använde sig av både ordet lek och andra ord för lek.

Pers deltagare går i årskurs 1 och 2. När vi träffade dem befann de sig i ett ganska trångt klassrum. De satt eller stod i ring under lekaktiviteterna så att de kunde se varandra väl. Efter observationen av Per kunde vi konstatera att han benämnt de lekar han använt med andra ord som ”grej” och ”sak”. Den enda gången lek nämdes var i gruppens slutrunda då varje barn fick säga något om vad de tyckt om. Ett barn sa ”(...) när vi lekte med pennorna!”.

Jenny och hennes grupp befann sig i en stor teaterlokal. Jenny hade inga förberedande lekar som behövde introduceras. Efter en kort samling där de noterade vilka som var närvarande turades de om att spela upp sina scener medan gruppen, inklusive Jenny, satt på stolar i rad och iakttog de som agerade. Vid observationen av Jenny och hennes grupp i åldrarna 11-15, som arbetade med ett manus, nämdes ordet lek endast en gång och då i ett av manusets repliker ”(...) att leka sybehörsaffär”.

Fia och hennes grupp med elever, i åldern 11-13 år, befann sig i en teatersal. Ordet lek nämdes inte i samband med deras dramaövningar. Fias grupp gjorde uppvärmningsövningar och improvisationsövningar.

Anna och hennes grupp med gymnasieelever i årskurs 2 befann sig i en stor teaterlokal. De gjorde drama och teaterövningar i ämnet estetisk verksamhet. De stod i ring på golvet och

utgick därifrån in i övningar. Anna sa aldrig lek eller något ord synonymt med det, då vi observerade hennes lektion.

Tim däremot, som också undervisar gymnasieelever sade lek vid flera tillfällen. De höll på att repetera en pjäs i en teatersal. Tim sa ”(...) manuset vi lekte med sist.”, ”(...)leka med karaktärer och schabloner.”, ”(...) lekt med den (...)”, ”(...) leka med häxornas röster (...)” och ”(...) tredje häxan mer lekfull (...)”. En av Tims elever nämnde lek ”(...) leka att man är ett djur (...)”. Efter observationen reflekterade vi över att vi uppfattat Tims sätt att säga lek i de olika situationerna som oladdat och värderingslöst och att han använde ordet lek som vilket som helst. Kanske kan det betyda att vi haft en förutfattad mening om att det ska vara laddat att använda ordet lek när man arbetar med gymnasieelever. Tim var mycket fysisk och lekfull i sina förklaringar och sätt att beskriva vad de skulle göra. Vi menar med fysisk att han inte intog en plats på en stol, så som möjligen en regissör, utan han rörde sig runt i rummet när han förklarade och använde, möjligen mycket medvetet, kroppsspråk och gester. Han hade fokus på gruppen hela tiden och tog in det som hände och gav feedback och kommentarer till eleverna.

Hanna och hennes grupp befann sig i en teatersal och efter en inledande samling, då de satt i ring på golvet, arbetade de med olika lekar i syfte att stärka rösten och bli medveten om kroppsspråket. Hanna hade vid vår observation gymnasieelever i årskurs 1 och 2. Hon sa ”(...) och lek med rösten (...)” och ”(...) lek med fantasin (...)”. Hanna benämnde sin grupp som ”en mycket lekfull grupp”.

8.2 Sammanfattande tolkning av observationerna

Med tanke på att vi observerat dramapedagoger är det intressant att se att informanterna aldrig sa dramaövning under våra observationer. De sa dock lek vid flera tillfällen. Det är förmodligen så att för informanterna är leken synonym med dramaövning, precis som att lek är synonymt med ”grej” och ”sak” som det till exempel verkar vara för Per. Möjligen är det så att pedagogerna, till skillnad från våra egna tidigare erfarenheter som beskrivs i inledningen, generellt inte lägger stor vikt vid vad de kallar det de gör och vilka ord de använder, utan viktigare för dem är deras grundinställning och attityd till de lekaktiviteter eller dramaövningar de gör. Leken som aktivitet benämns olika men oavsett benämning verkar dramapedagogerna ge leken som aktivitet viktig betydelse. Jenny hade dock inga förberedande lekar. Hon inledde sin lektion med en kort samling och sa till deltagarna att de

skulle repetera scener i pjäsen, inför kommande föreställning. Det kan möjligtvis vara så att lek som aktivitet utesluts av olika anledningar i olika undervisningssituationer. I Jennys fall kanske det beror på tidsbristen i arbetet med en föreställning och inte på att Jenny ger leken någon negativ betydelse. Tim sa lek många gånger under sin lektion. När vi diskuterade lektionen tillsammans med Tim och berättade för honom vad han sagt under dramalektionen, trodde Tim att han inte hade sagt lek en enda gång. Kanske är det så att hans uppmärksamhet och koncentration låg på elevernas attityder och respons gentemot leken som aktivitet, mer än på hans eget sätt att introducera leken. Enligt Dewey (1997) är det viktigt att en lärare gör just det Tim gör, när han/hon deltar i den direkta undervisningsakten. Han agerade improvisatoriskt utifrån vad som hände och sades och hade ett sätt att undervisa som vi tänker är likt Heathcotes, ett sätt som Wagner (1992) anser vara mycket viktigt att en lärare har för att kunna frigöra klassens energi. Förmodligen är det så att Tims avslappnade sätt stimulerade eleverna till lekaktivitet och en avslappnad attityd till det de gjorde, för han fick dem att ha roligt tillsammans och agera på ett avslappnat sätt.

8.3 Intervju

De svar som intervjuerna ledde fram till har vi kategoriserat utifrån våra intervjuvar. Dessa redovisas och tolkas här.

8.4 Lekbegreppet

Anna sa att lek är något man gör av lust och utan prestationskrav och Jenny menade att lek är när barn fantiserar ihop något och impulsivt skapar. De svarade båda på ett sätt som visar att de tycker lek är något positivt. Fia svarade att lek är fantasi och kreativitet och något positivt.

Med öppna sinnen kan man ge sig hän i någonting som man inte vet var det ska ta vägen. För mig är lek livsviktigt och jag tror att alla behöver det som föda. Jag tror att vi leker för lite, speciellt vi vuxna. Jag tror det är farligt att sluta leka. (Fia)

Per pratade om leken som något man gör för att komma igång, för att ha roligt tillsammans och för att få vara barnslig.

Hanna sa att lek är livsviktigt och ligger till grund för all kunskapsinhämtning. Hon sa att hon själv älskar att leka.

Tim förklarar lek som att vara i en fantasivärld.

Per säger att lek är glädjefullt, roligt och viktigt, något som många verkligen behöver.

Att vara i ett område utanför sig själv men ändå inuti, ...ett sätt att också bearbeta upplevelser – det är ett sätt att förstå normer och regler. Det är ett sätt att pröva sina tankar, att vara tillsammans med andra, också ett sätt att – balansera sitt liv. Så lek är nödvändigt – för att kunna leva, tänker jag också. (Per)

8.5 Tolkning Lekbegreppet

Frågan vi ställde till informanterna hade med lek som begrepp att göra, men de svar som gavs handlade mest om leken som aktivitet. Kanske är det så att lek som begrepp och aktivitet går ihop och särskiljs inte av pedagogerna. Vi tolkar det som att informanterna här delgivit oss sin syn på vad begreppet lek står för i praktiken mer än vad det betyder rent teoretiskt. Vi kan inte utifrån intervjuvaren säga oss förstå vad begreppet lek betyder för dramapedagogerna, men vi ser att de upplever aktiviteten lek som något mycket positivt utifrån hur de svarat. Vi upplever det som att informanterna lägger in olika mycket känslor och värderingar i sina svar. Fyra av sex ansåg att lek är nödvändigt och viktigt för människan. I Annas svar definieras lek som något som görs av lust och utan prestationskrav och vi tänker att hon uttrycker det som Tim visade då han var trygg i sin yrkesroll i mötet med sina elever när vi observerade honom. Vi kopplar det Anna sa till det Dewey (1997) beskriver vara det som avgränsar lek från arbete. Han talar om att vi människor vill ha resultat hela tiden, om vi inte stimuleras i att endast göra saker utifrån fantasin och leken. Med det som bakgrund tänker vi att när det vi människor gör blir prestationsinriktat då är leken tvärtom, utan prestationskrav. Om vi tänker oss att lek är ”utan prestationskrav” och tolkar det som synonymt med avslappnat skulle leken kunna ge oss möjligheter att våga göra förändringar och som Warner (2008) säger tillåta oss att vara fria att bli vad vi vill.

Tim sa att lek för honom betyder att vara i en fantasivärld. Möjligen är denna ”fantasivärld” av samma slag som Pers beskrivning av lek, ”att vara i ett område utanför sig själv men ändå inuti”. Vi tolkar det som att lek för dem båda då handlar om att hitta kontakt med barnets/människans inre möjlighetsvärld, vilket kanske är den fantasivärld ”det tredje rummet” som Winnicott menar att vi skapar som barn (Hägglund 1989).

Per säger att lek för honom är någonting glädjefullt, roligt och viktigt, som många verkligen behöver. Kanske menar Per då att lek som aktivitet är bra för människan.

8.6 Lek i undervisningen

På andra frågan ”kan du ge konkreta exempel på när du använder dig av lek i din undervisning” svarade pedagogen Tim att han alltid gör det. Efter lite betänketid

omformulerade han sig och sa istället att utgångspunkten är att man använder sig av lek när man gestaltar, visualiserar och tydliggör, oavsett vad det är och att leken då blir en kunskapsform. Han sa att ofta kan man få nya insikter om ett problem om man har fått leka problemet och testa nya möjligheter som t.ex. i forumteater. Han avslutade med att säga att för honom är leken alltid närvarande- i all undervisning. Tim sa att han själv använder sin egen förmåga till lek och att han fångar in deltagarna genom att han också leker med dem. Han menade att vi har olika sätt att paketera kunskap på och att det är viktigt att vi som ledare/lärare kan se längre än den delen vi själva undervisar i, för att kunna ge en helhetsbild och hjälpa eleverna att sätta det vi gör i sitt sammanhang. Tim menade att man ifrågasätter ju aldrig barns lek egentligen, men man kan ifrågasätta vuxnas lek, men att vi ju behöver leka genom hela livet på olika sätt. Han sa att eleverna ibland jämför honom med ”vanliga” lärare.

Nej, de förstår inte, de är bara lärare.. du är ju också människa ju! Så har jag också fått höra. Och det ligger i mycket av dramapedagogens grundsyn tycker jag. – Det är inte ämnet i sig, utan det är helheten.
(Tim)

Hanna sa att hon ofta planerar in en lek i början av ett dramapass, då hon vill väcka lust och skapa en lekfull atmosfär. Per sa att han inte alltid knyter samman leken i undervisningen med något syfte eller en bakomliggande pedagogisk tanke, utan att han gör en lek mest bara för att leka.

Anna sa att hon ofta använder lek, framförallt i nya grupper. Hon använder lek först och främst i syfte att gruppen ska ha roligt tillsammans och att man befriar sig från att göra rätt och fel. Detta stämmer bra överens med vad Hanna svarade på samma fråga:

Genom leken så river vi murar och släpper på spänningar och inrotade idéer om vad som är rätt och fel.
(Hanna)

Per talade om leken som ett bra redskap för att föra samman folk. ”I leken kan ju de värsta fiender hålla i varandra”. Han berättade om en situation då kinesiska barn var på besök i en klass som han arbetade i. De talade inte samma språk, kände inte varandra – men i leken fungerade det hur bra som helst och alla hade himla skoj!

Ofta använder Anna lek i uppvärmningssyfte något som också Per, Jenny och Fia pratade om. Per nämnde kull (en fartfylld lek där man springer och försöker fånga varandra på olika sätt) som en lek han brukar använda i början av sina dramapass. Fia startar vanligtvis sina dramapass med en kullek vilket gör att deltagarna släpper hämningar och har kul tillsammans.

Jenny använder främst lek när hon skapar sagor ihop med barnen:

(...) så det var ju så att jag började berätta en saga, och så fick dom fortsätta och berätta vidare på den sagan som att: det var en gång en prinsessa och hon bodde i ett slott och vad hände i slottet, och så fick barnen vidareberätta och så blev det tillslut att dom fick visa vad dom menade och så blev det en lek av det som dom själva fick göra. (Jenny)

8.7 Tolkning Lek i undervisningen

Dramapedagogerna använder sig av lek på olika sätt och lägger framförallt olika vikt vid att ha ett syfte med varje lek. Hos Tim är leken alltid närvarande. Han talar om att gestaltandet, visualiserandet och tydliggörandet i leken blir en kunskapsform. Detta skulle kunna betyda att han ser leken som en form av lärande och att det då kanske är lekens syfte. Hos Per kan leken finnas med i början av en dramalektion, utan något speciellt syfte. Flera av pedagogerna ansåg att det är väldigt viktigt att en dramapedagog har klart för sig vilket syfte man har med varje övning man gör. Men av de olika svaren att döma tolkar vi det som att det inte är självklart att det finns ett medvetet uttalat syfte med varje lek under ett dramapass. Vi ser ett tydligt exempel på hur två dramapedagoger arbetar på olika sätt med lek i sin undervisning. För Tim är det viktigt att ha en tanke med leken medan Per pratade om lek som något man inte alltid behöver ha ett syfte med, utan han gör en lek ”mest bara för att leka”, som Per själv sa. Det skulle kunna betyda att Per då närmar sig den mest ”rena” formen av lek som ligger närmast den låtsaslek som Dewey (1997) talar om. Men vi tänker att han har en tanke med leken och att ”bara för att leka” faktiskt är ett syfte i sig.

Anna, Hanna, Fia och Per svarade att leken som aktivitet fanns med främst i början när en grupp möts första gången och som inledande moment i dramapass för att komma igång, väcka lust och skapa en lekfull atmosfär.

Tim sa att han använder sin egen förmåga till lek och att en dramapedagog kan göra det kan kanske vara en bidragande orsak till om man som dramapedagog kan arbeta avslappnat med sina metoder i en grupp, för som Winnicott säger (Knutsdotter Olofsson 2003) behöver barn få möta trygga och lekfulla vuxna i en lekfull miljö som stimulerar till lek. Man skulle kunna tänka sig att detta gäller även ungdomar, då Tim arbetar på gymnasiet och hans sätt att arbeta verkligen stimulerar de unga till en lekfull attityd.

Vi tolkar det som att Tim har ett holistiskt perspektiv (Sternudd 2000) på sin yrkesroll då han säger att lärare/ledare borde se längre än den delen de själva undervisar i och att det är vår uppgift att kunna ge eleverna en helhetsbild och hjälpa dem att sätta det vi gör i sitt sammanhang. Wagner (1992) skriver att Heathcote gör på liknande sätt i sin undervisning.

Hennes undervisning är risktagande och hon går in i en situation med öppna sinnen vilket frigör klassens energi. Vi tolkar det som att det är detta Tim menar, att lärare borde våga testa andra vägar för att klassen ska kunna förstå sammanhang.

8.8 Användning av ordet lek

Anna sa att hon använder ordet skådespelarövning när hon initierar lekar med yngre barn, så att inte övningen ska kännas barnslig utan få högre status. Hon menade att ordet lek kunde få barn och ungdomar att tänka att man är väldigt liten, så hon var noga med hur hon presenterar övningar/lekar. Per sa att han använder ordet lek med yngre barn, men när han jobbar med tonåringar tänker han att de kanske tycker det är töntigt och väljer därför ordet övning istället. Jenny tror inte att det har någon betydelse vilken ålder deltagarna har. Hon har dock endast jobbat med fjorton- och femtonåringar, men med dem kan hon använda ordet lek. Hanna sa att åldern inte har så stor betydelse jämfört med hur individerna är som personer.

(...) om jag av någon anledning märker att de är känsliga för ordet lek och tycker det är barnsligt, eller någon gång har blivit utsatta i lek och därför är rädda för lek situationer. Då kanske jag säger något annat som övning eller nåt (...). (Hanna)

Fia sa att hon ofta använder ordet lek i de lägre åldersgrupperna, men tyckte att det verkligen spelar roll vilken ålder deltagarna har. Med tonåringar använder hon hellre ord som övning. Men hon tror att hon säkert använt ordet lek bland tonåringar också. Om hon har gjort det har hon inte lagt någon värdering i ordet lek, så hon tror inte att de har tänkt på det.

Tim menade att han nog använder ordet lek och "att låtsas" med yngre och inte med gymnasieelever eller vuxna.

Jag tror inte att jag använder "lek", "Nu leker vi att..." Jag tror inte jag säger det, utan jag säger nånting annat. Men för mig är det ändå en lek. (Tim)

8.9 Tolkning Användning av ordet lek

Det tycks som om pedagogerna inte riktigt vet hur de väljer att benämna det de gör för deltagarna. Intervjuszvaren visade att pedagogerna oftast använder ord som är synonyma med lek istället för ordet lek, men vi tolkar det som att pedagogerna ibland är omedvetna om sina val av ord då observationerna synliggjorde att vissa av pedagogerna i praktiken faktiskt använde ordet lek. Anna tror liksom Dewey (1997) att det finns en föreställning om att det blir löjligt att leka, ju äldre man blir. Dewey säger att barnet, ju äldre det blir, förlorar intresset i aktiviteter som inte resulterar i påtagliga, synliga resultat. Detta skulle kunna betyda att

Dewey pratar om lek, eftersom leken inte ger dessa påtagliga och synliga resultat och att det är därför man som pedagog inte använder ordet lek. Byréus (1990) (sid.9) talar om att man bör hoppa över inledande uppvärmningar/lekar i grupper med tufft klimat där man känner att ”det är barnsligt att leka”. Detta är något som Hanna också nämner i citatet ovan men istället för att hoppa över övningarna/lekarna så använder hon ett annat ord. Kanske är det så att det ibland räcker att avdramatisera ordet lek och istället säga något annat såsom ”övning” för att gruppen ska tycka att det är okej. Det verkar som om informanterna inte alltid är så medvetna om sina ordval vid introduktion av lekar, men vi tolkar det de sa som att de tycker att det är pedagogens uppgift att framföra leken som något viktigt och obarnsligt i de grupper där man känner att lek inte har en positiv innebörd.

8.10 Dramapedagogens medvetenhet och tankar kring om lek kan vara negativt.

På frågan ”Kan lek vara negativt?” sa Tim att om den som håller i och ansvarar för leken inte vet varför den leker så kan lek vara negativt. Det måste finnas ett klart syfte. Han sa att i leken kan personer bli exkluderade och individer i en grupp kan prova att fortsätta ett förtryck om den som leder leken inte har kontroll på vad som händer.

(...) så det gäller liksom att också välja ur leklådan, vilka lekar som är möjliga just nu och varför och så. (Tim)

Anna ansåg likt Tim att lek kan vara jättenegativt i grupper där man känner att det försiggår ett tydligt förtryck. Hon sa att då måste man vara mycket medveten om hur man etablerar leken och varför och välja lekar där förtryck inte kan ske. Men bortsett från det tyckte hon att ”lek egentligen bara kan vara bra”. Per sa att det absolut finns situationer då lek kan vara negativt och hänvisade till de gånger då han blivit kontaktad av lärare till grupper där de hade problem med olika konflikter. Per berättade om detta och sa ”(...) jag tänkte säga att där ska man nog inte leka, men det är kanske precis det de behöver göra. (...) det är så svårt (...) man måste känna av lite och kolla.” Han sa att i leken leker man mycket saker som man bearbetar och att leken i sig är viktig för sin egen sak. Per sa också att han nämner nästan alltid lek då han arbetar med barn, men inte då han arbetar med ungdomar och vuxna. Men samtidigt berättade han om ett tillfälle då han haft åttor i en högstadieskola.

Jag känner för att leka en lek sa jag och de sa JAA! Och liksom, åttor liksom. De ville det, de kände för det och då har man vunnit ett förtroende, en tillit och då har man hamnat ett steg högre, då kan man fortsätta. (...) Leken är ju bra för många, på många sätt! (Per)

Jenny tyckte inte att ordet lek är negativt, men är kluven till om lek som går över styr, utan att någon kontrollerar den, kan vara negativt. Hon nämnde de situationer då barn processar genom lek, t ex barn som varit med om krig och sedan leker krig. I de fallen anser hon det vara viktigt att någon finns där som kan stoppa det så att de inte blir för våldsamma mot andra. Men hon tyckte samtidigt att det är viktigt att barn får processa i leken. Fia talade också om detta och sa:

Jag tror dessvärre att det är så, för många barn har aldrig lärt sig att leka. Så man måste vara noga som pedagog och ha ögonen öppna för vad som sker i leken. Detta gäller även när barnen processar i leken, vilket jag varit med om flera gånger. Speciellt barn som har varit med om krig och behöver få utlopp för det de varit med om. (Fia)

Fia sa att hon ibland inte använder ordet lek utan benämner det ”övning” istället. Detta gör hon medvetet då hon tidigare märkt att eleverna reagerat negativt på ordet lek.

Hanna menade att man som ledare hela tiden måste vara vaksam så att deltagarna inte utnyttjar varandra eller är taskiga mot varandra i leken, för det kan de som är ovana vid lek vara. Hon tyckte att många barn och vuxna är ovana vid grupp lek.

Jag tänker på en gång när jag hade drama med en grupp tioåringar så skulle vi leka cirkus och jag var cirkusdirektör. Då vet jag att det var en pojke som inte vågade vara med och jag föreslog att han skulle vara cirkusdirektör tillsammans med mig. Det ville han och trots att han inte var en jätte aktiv cirkusdirektör så följde han med mig i leken och visade att han tyckte att det var roligt. Hade jag låtit honom bara vara utanför leken så tänker jag att den lek situationen skulle varit negativ för honom. (Hanna)

8.11 Tolkning Dramapedagogens medvetenhet och tankar kring om lek kan vara negativt.

Informanterna säger att det är negativt med lek som aktivitet i just de fall då ledaren/pedagogen inte har ett klarlagt syfte, inte är noga och inte är medveten om hur och varför man etablerar leken. Kanske är det så att dramapedagogerna verkligen vill understryka hur viktigt det är att ta leken som aktivitet på allvar. Fia uttryckte det som att ”ha ögon för det som sker i leken”. Vad gäller ledarens roll nämndes ord som ”kontroll”, ”medveten”, ”ansvarar” och ”leder”. Det är möjligt att det är mycket viktiga ord i samband med att barn måste lära sig lekens kulturellt betingade koder, lära sig känna igen leksignaler och förstå transformationer som Winnicott säger (Knutsdotter Olofsson 2003 s.6). Hanna sa att hon har en föreställning om att den negativa aspekten på lek handlar om att barn och unga är ovana vid att leka och detta tänker vi skulle kunna vara ett resultat av att den fria leken förmodligen inte finns med naturligt i människors möten.

Vi kan koppla pedagogernas svar till Dewey (1997) och det han säger om att man inte bör leka utan att veta varför och hur man ska leka. Även Byréus (1990) tar upp detta då hon likt pedagogerna menar att det kan bli negativt med lek om gruppen inte har ett tillåtande klimat för lek (se sid. 9).

Per sa att det är svårt att veta om det är negativt med lek som aktivitet i en grupp, att det gäller att känna av och kolla. Anna sa att det gäller att välja lekar där förtryck inte kan ske i fall då man jobbar med en grupp med tufft klimat. Detta skulle kunna betyda att man som dramapedagog improvisatoriskt måste kunna välja aktiviteter ur leklådan, som Tim pratade om, och se vad som är möjligt och minst negativt från gång till gång.

8.12 Dramapedagogutbildningens betydelse för synen på lek.

För Jenny har dramapedagogutbildningen haft stor betydelse för hennes syn på lek. Speciellt när man arbetar med barn med speciella behov, som Anna också nämnde då hon pratade om att hon arbetat med särskolebarn. Anna lade vikt vid att utbildningen gett henne förståelse för att lek är viktigt och att alla kan vara med i leken oavsett ålder. I alla grupper kan man leka, bara man som pedagog anpassar leken till det den ska användas till. Jenny sa att utbildningen har gett henne många verktyg som gör att hon på ett pedagogiskt sätt kan leka fram berättelser och sagor, vilket hon använder sig mycket av i sin undervisning.

Per sa att han trodde att han fått sin syn på lek genom förskolelärarutbildningen. Det dramapedagogutbildningen gav honom var snarare verktyg för hur man använder sig av leken för att få en lustfylld och trevlig stämning i gruppen och i rummet. Fia nämnde också de dramapedagogiska verktygen som hjälpmedel vid lek.

Tim tycker att dramapedagogutbildningen har varit avgörande för hans syn på lek, speciellt vad gäller förhållningssättet till metoderna i den dramapedagogiska grundsynen. Han vet i vilka sammanhang han ska plocka in leken beroende på vilka han möter. Han tycker att dramapedagogiken gett honom definierad grundsyn på vad som är viktigt att tänka på när man jobbar som pedagog.

Hanna tyckte att leken är central i dramapedagogutbildningen. Hennes syn på lek som något betydelsefullt gjorde att hon valde dramapedagogutbildningen istället för lärarutbildningen:

Jag har alltid älskat lek! (...) men hur man använder sig av lek rent pedagogiskt och hur man ser på en grupp och helheten och använder sig av lek som ett medvetet redskap, för det är dramapedagogutbildningen för mig avgörande. Det är helt rätt för mig, jag ville först bli lärare men av

mina egna erfarenheter från skolan så kom jag fram till att det var för lite lek i skolan och när jag såg att det fanns något som hette dramapedagogutbildning och fick klart för mig hur den pedagogrollen var så var det helt rätt för mig. Och leken är så central där så dramapedagogutbildningen har varit grunden till mitt sätt att tänka idag. (Hanna)

8.13 Tolkning Dramapedagogutbildningens betydelse för synen på lek.

Dramapedagogerna svarade ganska lika vad gäller dramapedagogutbildningens betydelse för deras syn på lek. Vi tycker oss se att det viktigaste de fick med sig var de olika lekverktygen i form av dramapedagogiska metoder, en grundförståelse för lekens betydelse för människor i olika åldrar och den helhetssyn som innefattas i ett dramapedagogiskt förhållningssätt. Deras svar kan tolkas som att dramapedagogerna under sin utbildning får stöd för att öva upp den kreativa kapacitet som Miller och Almon (2009) nämner i citatet på sid.8, då de skriver om betydelsen av lek för små barn och hur det påverkar deras glädje för att lära. Anna säger att man i alla grupper kan leka, men att det är upp till pedagogen att anpassa leken till det den ska användas till. Detta kan kopplas till det Adland (1968) säger om att skapandet ska relateras till elevens utvecklingsnivå. Man kan tänka sig att Adland (1968) menar detsamma som Dewey (1997) då Dewey säger att det är lärarens uppgift att vara koncentrerad på elevens attityder och respons i undervisningsakten (s.12). Byréus (1990) menar även hon att det är pedagogens uppgift att se varje grupps behov och sedan är det upp till pedagogen att göra något av det. Då skulle det som Anna, Adland (1968), Dewey (1997) och Byréus (1990) säger kunna betyda att det är pedagogens/lärarens uppgift att se till att anpassa lektionens aktiviteter efter elevernas behov. Är det så skulle man kunna tänka sig att det är viktigt att pedagogen har en tydlig bild av sin egen syn på lek för att kunna anpassa leken till det den ska användas till och för att möta elevers attityder och respons i lek.

8.14 Rädsla för lek.

På vår öppna fråga ”Är det något du vill tillägga när det gäller lek?” gav informanternas svar en bild av deras tankar om lek i allmänhet. Det var flera som tog upp ämnet ”rädsla för lek” vilket vi har valt att kalla denna intervjufråga.

Tim sa att det är lätt att lek blir ”ett utanpåverk”, men att han tycker lek är livsavgörande för oss. Han tror att anledningen till varför så många inte respekterar leken eller ser allvaret i det beror på rädsla.

Anna tror att många är rädda för leken för att de inte är vana vid att man leker. Presenterar man istället leken med respekt, med status, så får den en helt annan innebörd för deltagarna.

Sen sa Anna också att det är kanske bättre att säga tävla istället för leka, då brukar folk bli mer entusiastiska, trots att man gör samma sak.

Tim sa att det har med insikten om sig själv att göra om vi är rädda för lek eller ej. Det handlar om vad vi som individer tror om oss själva och våra förmågor.

Fia sa att under tiden vi samtalade fick hon många tankar om varför vuxna har så svårt för att leka. Hon sa att hon fick många ideér kring hur man skulle kunna få vuxna att leka.

Anna tog också upp ämnet ”vuxnas lek” och ställde sig frågande till varför inte vuxna tillåter sig leka och vad det beror på att man slutar leka. Tim ville ifrågasätta vuxnas lek och förklarade att man behöver leka genom hela livet, på olika sätt. Han menade att vi vuxna fantiserar om låtsassituationer, vi klär ut oss, vi skojar, busar och leker – men ändå kallar vi det inte lek.

Hanna tror att vi vuxna måste låta barn få vara barn och ge sig hän i leken och använda den som verktyg för inlärning. Hon tror att leken är ett sätt som alla kan lära sig genom vilket också blir livslångt.

Anna, Tim och Per säger alla att leken har för låg status. De talade om att många inte inser värdet i leken och därför slutar använda den.

8.15 Tolkning Rädsla för lek.

Under kategorin Rädsla för lek finner vi de svar som informanterna givit på vår öppna fråga. Flera av pedagogerna ställer sig här frågande till varför människor slutar leka. Men samtidigt finns en förståelse för det eftersom de anser att lekens område har så låg status i samhället idag. Flera av pedagogerna anser att många människor inte respekterar leken och värdesätter den som aktivitet. Detta kan tänkas påverka pedagogerna så till vida att de kanske väljer andra ord för att beskriva lekaktiviteter, som t ex Anna som ibland väljer att säga tävling istället för lek. Dramapedagogerna verkar inte benägna att låta denna allmänna rädsla för lek, som de anser finns, påverka deras egen syn på lek som begrepp och aktivitet. Den rädsla de talar om kanske snarare stärker dem i deras övertygelse om att leken är viktig och gör att de vill finna svar på hur man t ex kan få vuxna att leka som Fia har som ambition. Precis som informanterna talar Almon (2009) om rädsla för lek och hon vill uppmana oss att inte låsa in oss i en rädsla för leksammanhang, utan se vikten av att släppa leken fri.

Dewey (1997) ger oss en förståelse till varför vi slutar leka och varför leken får låg status, när han beskriver hur vi som människor strävar efter resultat i våra aktiviteter ända sedan vi är små. Då vi inte blir stimulerade i aktiviteter utan något tydligt resultat (t.ex. lek) slutar dessa aktiviteter att ha betydelse för oss. Om vi som vuxna själva ser betydelsen av lek kan vi stimulera barnen så de fortsätter leka. Kanske är det så att det Dewey (1997) säger om att inte bli stimulerad i aktiviteter utan tydligt resultat och att det leder till en ovana för lek och i sin tur rädsla för lek, har att göra med de vuxna kanske själva bär på en ovana och rädsla för lek och/eller endast inte kan stimulera barnen till att leka.

9. SAMMANFATTANDE TOLKNING

Här är vår sammanfattande tolkning av resultatdelen. Tolkningen sker med hjälp av belysande exempel från observationerna och intervjuerna som vi återkopplar till teorier som presenterades i kunskapsbakgrunden. Här jämförs också resultatet av observationerna med resultatet av intervjuerna. I resultatet tycker vi oss se att framträdande ord för dramapedagogernas syn på lek är lust, lärande, fantasi och redskap/verktyg.

Observationerna visade att de dramapedagoger som själva är aktiva i dramapasset tillsammans med sina deltagare, använder ordet lek flest gånger. Tim sa lek vid ett flertal tillfällen under sin lektion och i intervjun framkom också att han själv använder sin egen förmåga till lek och att han fångar in deltagarna genom att han också leker med dem. Dramaverksamhet ur ett perspektiv handlar om skapande, som Sternudd (2000) beskriver i det konstpedagogiska perspektivets andra mål. Sternudd skriver att deltagarna tillsammans skapar en gemensam produkt- en föreställning. Om man då tänker sig att leken används som metod i skapandet, så skulle man kanske kunna säga att ledaren skapar i samma stund som han leder deltagarna i leken. Kanske är det då så att han som ledare befinner sig i sitt lekområde, det tredje rummet som Winnicott (Hägglund 1989) beskriver, och att han då är koncentrerad på ett sätt likt det lilla barnet som allvarsamt kan försjunka i lek, som Dewey (1997) skriver om. Detta menar vi skulle kunna förklara det faktum att informanterna ibland inte är medvetna om vilka ord de använder i leken. Det gäller t ex både Tim, som sa lek flera gånger utan att veta om det, och Per som sade grej och sak istället för lek, utan att vara medveten om det.

Kanske är dramapedagogerna så koncentrerade på dramasisituationen i sin helhet att de inte reflekterar över sin begreppsanvändning. I vilket fall som helst visar observationerna kopplade till intervjuvären att ordet lek används av dramapedagogerna både medvetet och omedvetet. Omedvetet så till vida att informanterna blev förvånade över att de sagt lek, vilket

de fick veta att de gjort då vi efter intervjun redogjorde för vad vi sett i observationen och jämförde det med intervjusvaren. Anna sa inte lek eller något ord synonymt med lek då vi observerade henne, men i intervjun sa hon att hon använder olika ord när hon introducerar lekar för att ge leken och dess betydelse högre status. Det är förmodligen så att Annas medvetna ordval för att eleverna/gruppen ska ta till sig övningarna/lekarna på ett respektfullt sätt inte gäller generellt för pedagogerna. I intervjuerna framkom att pedagogerna ofta använder ord som rent spontant passar för gruppen och situationen. Vi tolkar det som att medvetna ordval oftast görs i situationer med grupper där problem uppstått eller uppstår på grund av att ordet lek använts, som för Fia då hennes dramagrupp opponerade sig mot ordet lek och hon istället valde ordet övning.

Intervjusvaren visar att lek som aktivitet oftast används i syfte att skapa glädje och frigöra spänningar och hämningar hos en grupp. Flera av informanterna menade att lek var bra att ha i första mötet med en grupp eller i början av dramapass. Intervjusvaren visar också att det verkar vara så att leken är ett bra verktyg för dramapedagogerna, Tim benämner det ”redskap”. Verktyg i det avseendet att dramapedagogerna använder lekaktiviteter som verktyg/metoder för att nå olika mål med en grupp. I observationerna kunde vi se att dramapedagogerna ibland använde sig av leken som just verktyg i syfte att nå olika mål, som till exempel Hanna som hade som syfte att deltagarna genom leken skulle bli mer medvetna om sin röst och sitt kroppsspråk. Hanna säger att hon tror att vi vuxna måste låta barn få vara barn och ge sig hän i leken och använda den som verktyg för lärande. Hon tror att leken är ett sätt som alla kan lära sig genom vilket också blir livslångt, som Knutsdotter Olofsson (2003) som skriver att man tillägnar sig kunskap i det tredje rummet och att kunskapen då tas in omedvetet och upplevelserna i leken leder till mognad, personlig integration, hälsa och ökar inlärningspotentialen.

På vår första intervjufråga till informanterna, ”Vad betyder begreppet lek för dig?”, handlade deras svar mest om vad leken som aktivitet betyder för dem. Vi tänker då att lek som begrepp och aktivitet går ihop och särskiljs inte av pedagogerna. Detta är kanske inte så konstigt eftersom vi i det inledande skedet med uppsatsskrivandet fann att det var svårt att finna en definition av begreppet lek, på grund av att det finns så många teorier med olika perspektiv. Informanterna har kanske delgivit oss sin syn på vad begreppet lek står för i praktiken och vi tolkar det de säger som att de upplever aktiviteten lek som något mycket positivt och viktigt. När det gäller frågan om hur själva ordet lek används så tycks det som om pedagogerna inte riktigt vet hur de i praktiken väljer att benämna det de gör för deltagarna (som vi beskriver

tidigare här i sammanfattande tolkning), men de gav tydligare svar på frågan om ”ordet” lek jämfört med svaren till frågan om ”begreppet” lek.

10. METODDISKUSSION

Det har varit givande för vår studie att genomföra observationer och intervjuer. Utan observationerna hade vi inte nått samma resultat. Metoderna tillsammans gav oss möjlighet att se de skillnader som finns i dramapedagogernas uppfattningar om vilka ord de använder i sina verksamheter och vad de faktiskt säger. Det skulle vara intressant att genomföra observationer vid fler tillfällen och se om dramapedagogerna hade visat andra sätt att förhålla sig till lek om vi observerat dem under en längre tid. Det skulle förmodligen berika den här typen av undersökning ytterligare. Hermeneutisk tolkning har inspirerat oss i observationerna då vi ville fördjupa vår förståelse för *hur* dramapedagogen valde att benämna lekar i dramasammanhang och hermeneutiken har gett oss en fördjupad förståelse för de val som pedagogerna gör i olika sammanhang.

11. DISKUSSION & REFLEKTION

I ett inledande skede av arbetet med denna uppsats var det svårt att bestämma sig för vilka intervjufrågor som bäst skulle kunna ge oss svar på vår studies frågeställning. Vi tycker nu att de intervjusvar vi fått, tillsammans med resultatet av observationerna ger oss en ganska klar bild av hur dramapedagogerna i vår studie förhåller sig till lek som begrepp och aktivitet. Vi tänker att kanske kan det i vissa fall vara bra att klargöra för sig själv som dramapedagog vad lek som begrepp betyder, för att kunna vara avslappnad med leken som aktivitet och metod.

Informanterna har utöver de svar som krävs för att svara på vår frågeställning också givit oss en bred bild av deras tankar kring lek i allmänhet. Att kategorisera intervjusvaren på det sätt vi gjort har underlättat för oss att få en överskådlig bild av dessa. Som forskare ställer vi oss frågan om vi gjort på bästa sätt för att kunna delge dig som läsare vår studies resultat.

Man skulle kunna göra undersökningen djupare och bredare på flera sätt. Vi undrar hur det skulle vara om man vävde in dramadeltagarna i studien och lät dem svara på samma slags frågor. Kanske skulle tillägget av frågor till frågeställningen då kunna formuleras; *Hur använder dramadeltagare begreppet lek?* och *Vad betyder begreppet och aktiviteten lek för dramadeltagare?* Det skulle vara mycket spännande att jämföra det resultatet i förhållande till denna studies resultat.

Informanterna sa att de, på olika sätt, börjat reflektera kring hur de språkliggör i sin verksamhet efter att de deltagit i vår studie. Kanske har vår studie redan lyckats bidra till en uppmärksamhet av ordet lek. Vi anser att det idag saknas forskning om hur dramapedagoger språkliggör i sina verksamheter. Vi hoppas att fler forskar i detta ämne. Då skulle leken kanske uppmärksammas oftare, vilket kanske skulle kunna leda till att leken fick högre status. Vi valde att i vår studie inrikta oss på pedagoger inom vår egen yrkeskategori. Det har varit mycket inspirerande och intressant. Ibland riskerade vi att halka ifrån ämnet och vår frågeställning. Detta på grund av att vi blev engagerade i lekens, som vi ser det, historiskt sett starkt rotade betydelse hos människor, samtidigt som det finns en rädsla för lek bland framförallt vuxna vilket informanterna talar om i den öppna frågan. Den öppna frågan gav oss en möjlighet att se vad informanterna själva ansåg viktigast att nämna vad gäller lek. Vi riktade inte frågan mot begreppet eller aktiviteten lek utan frågade ”Är det något du vill tillägga vad gäller lek?”. Det är intressant att se hur allmänt de svarat och hur lite deras svar är knutna till dramaverksamhet.

Man kan tycka det är så självklart och betydelsefullt med lek, men för olika människor är det olika svårt att ta till sig lek, beroende på hur lätt vi har att tillåta oss det föränderliga och vara fria i tanken. Kanske är det därför ordet lek är så laddat. Detta är något som dramapedagoger ibland upplever i sin yrkesverksamhet och som ibland får dramapedagoger att välja andra ord än lek för att få gruppdeltagarna man leder att visa leken respekt.

Hur informanterna använder ordet lek var annorlunda än vad vi hade förväntat oss. Hos pedagogerna i de lägre åldrarna var vi säkra på att få höra ordet lek fler gånger och vi trodde att vi skulle få höra andra ord såsom ”övning”, ”tävling” m.m. under observationerna för de äldre eleverna. Vad som gjorde oss positivt överraskade var att Tim, som undervisar äldre elever inte var medveten om sitt användande av ordet lek. Per sa ordet ”grej” och ”sak” istället för att använda ordet lek, men ett av barnen nämnde ordet lek när de skulle förklara vad de gjort under lektionen i slutrundan. Vi tänker att hade Per bara sagt lek istället så tror vi inte att det hade blivit något negativt utav det, utan snarare så hade kanske barnen förstått mer vad de skulle göra istället för att göra ”en grej” eller ”en sak”.

Enligt Hägglund (1989) säger Winnicott att han i sitt arbete som psykoanalytiker arbetar med människors lekområde och han menar att om man inte kan leka som terapeut är man olämplig för sitt arbete. Man kan ställa sig frågande till om inte detta skulle kunna gälla alla som arbetar med människor på något vis, eftersom lekområdet hos människan enligt forskning är så centralt. I så fall gäller det i allra högsta grad även oss som arbetar som dramapedagoger.

Vi tror dock, utifrån de resultat vi fått fram, att dramapedagoger över lag har en öppen inställning till lek både som ord och handling. Det kanske är så att vi jobbar i motvind vad gäller lek och tror att det är viktigt att vi som dramapedagoger inte räds uttrycket lek! Om vi, som yrkesgrupp, propagerar för användandet av lek och avdramatiserar ordet lek, kanske det i framtiden är fler som inser värdet i leken och att den då finns med mer naturligt i fler sammanhang än den gör idag.

13. REFERENSLISTA

Adland, David; *Drama as a social activity*. Opinion, v12 n2 p7-18 Aug 1968

Almon, Joan (2009) *The fear of Play*. Exchange: The Early Childhood Leaders' Magazine Since 1978, n186, p42-44, Mar-Apr 2009

Andrén, Maria & Rosenqvist, Mia Maria (2006) *Uppsatsens mystik*. Hallgren & Fallgren, Uppsala.

Britton, Lesley (1994) *Lära genom lek*. Wahlströms

Byréus, Katrin (1990) *Du har huvudrollen i ditt liv*. Liber AB, Stockholm.

Dewey, John (1997) *Demokrati och utbildning*. Daidalos AB, Göteborg.

Fredin, Kirsten & Hägglund, Kent (2001). *Dramabok*. Liber AB, Stockholm.

Grünbaum, Anita (2009) *Lika och unika*. Bokförlaget Daidalos AB, Göteborg.

Gustavsson, Bengt (red.) (2003-2004). *Kunskapande metoder inom samhällsvetenskapen*. Studentlitteratur, Lund.

Gustavsson, Karin och Hellström, Camilla (2007). *Pedagogiskt drama I verksamheten*. Malmö.

Hartman, Jan (1998). *Vetenskapligt tänkande*. Studentlitteratur. Lund.

Holmgren-Lind, Lotta; *Drama med barnperspektiv eller "Kan vi göra sån där teater?"*
Dramaforum nr3,2008

Hägglund, Kent. (1989) *Lekteorier*. Esselte Studium, Solna.

Knutsdotter Olofsson, Birgitta. (2003) *I lekens värld*. Liber AB, Stockholm.

Lindqvist, Gunilla. (1993) *Lekens estetik – en didaktisk studie om lek och kultur i förskolan*. SKOBA, Högskolan i Karlstad.

Mathiasson, Leif, red. (nr.2 maj 2010) *Pedagogiska magasinet. Lärarförbundets tidskrift för utbildning, forskning och debatt*.

Mabry, Mark; Fucigna, Carolee. (2009). *Looking into childrens Play Communities*. Exchange: The Early Childhood Leaders' Magazine Since 1978, n186, p49-52 Mar-Apr 2009.

McCammon, Laura A; *Deconstructing "Youthland": Problems and Possibilities for Drama/Theatre Education*. Stage of the Art, v14 n3 p7-11 Spr 2002

Miller, Edward; Almon, Joan (2009) . *Crisis in the Kindergarten: Why Children Need to Play in School*. Education Digest: Essential Readings Condensed for Quick Review, v75 n1, p42-45 Sep 2009.

Nationalencyklopedin (1993) Uppslagsord: lek. Bokförlaget Bra Böcker AB, Höganäs.

Peter, Melanie; *Drama: Narrative Pedagogy and Socially Challenged Children*. British Journal of Special Education, v36 n1 p9-17 Mar 2009.

Sternudd, M-M F. (2000) *Dramapedagogik som demokratisk fostran?* Uppsala University: Tryck och medier.

Vygotskij, Lev S. (1995) *Fantasi och kreativitet i barndomen*. Bokförlaget Daidalos AB, Göteborg.

Wagner, Betty Jane. (1992) *Drama i undervisningen*. Bokförlaget Daidalos AB, Göteborg

Wales, Prue. *Positioning the Drama Teacher: Exploring the power of Identity in teaching Practices*. Research in Drama Education v14 h2p 261-278 May 2009.

Warner, Laura. *Source: Horace Summer 2008, Vol. 24 No. 2.*